

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ
1954

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ

ΤΑ ΜΑΘΗΤΙΚΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΗΝ ΚΑΛΑΜΑΤΑ (1864-1868)

Σεβασμιώτατε, Κύριε Νομάρχα, Κύριε Δήμαρχε, Κύριε Πρόεδρε, Κυρίες και Κύριοι.—Καταλαβαίνετε με πόση συγκίνηση ανεβαίνω τούτο τὸ βῆμα γιὰ νὰ συμμετάσχω κι' ἐγὼ στὴ σεμνὴ τελετὴ πού ὀργάνωσε ἡ Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη καὶ ὁ Δήμος Καλαμῶν. Καὶ τὴ συγκίνηση αὐτὴ, πού εἶναι καὶ ἡ συγκίνηση ὄλων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ Νικολάου Πολίτη πού ἤρθαμε ἐδῶ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτόν, θέλω πρῶτα πρῶτα νὰ ἐκφράσω, μαζί με τὶς εὐχαριστίες μας σὲ ὄλους ὅσοι εἶχαν τὴν εὐγενικὴ πρωτοβουλία καὶ προχώρησαν ὡς τὴν τόσο καλὰ ὀργανωμένη ἐκτέλεση.

Ὅ,τι κάνει συγκινητικότερη τὴν τελετὴ αὐτὴ εἶναι πῶς ἡ ἰδιαιτέρη πατρίδα τιμᾷ ἕνα παδί της πού ξεκίνησε ἀπὸ δῶ, ἀπόφοιτος τοῦ Γυμνασίου, γιὰ νὰ σπουδάσῃ, καὶ ἔφτασε ἀργότερα στὴ θέση πού πῆρε μέσα στὴν πνευματικὴ ἱστορία τοῦ τόπου μας, ὅπως με τὴ γνώση τῶν πραγμάτων μᾶς ἀνέπτυξε τώρα μόλις ἀγαπημένος του μαθητὴς καὶ συνεχιστὴς τοῦ ἔργου του, ὁ σεβαστὸς καὶ ἀγαπητὸς συνάδελφός μου κ. Στίλπων Κυριακίδης. Αὐτὴ ἡ ἀπότιση τῆς τιμῆς ἀπὸ μέρος τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδας του ἔδωσε σὲ ὄλον τὸν ἑορτασμὸ ἕναν οἰκειότερον καὶ πιὸ ἐγκάρδιον χαρακτήρα· χωρὶς νὰ λησμονηθῇ τὸ ἔργο καὶ ἡ σημασία του, μᾶς ἔφερε πιὸ κοντὰ στὸν ἄνθρωπο, στὴ ζωντανὴ προσωπικὴ του παρουσία.

Γι' αὐτὸ νόμισα πιὸ ταιριαστὸ στὸν ἰδιαιτέρον αὐτόν χαρακτήρα τοῦ ἑορτασμοῦ νὰ πῶ κι' ἐγὼ λίγα λόγια γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τοῦ Νικολάου Πολίτου ἐδῶ στὴν Καλαμάτα, τὴν ἐποχὴ ὅπου ἀρχίζει τὶς πρῶτες του δειλές καὶ ἀβέβαιες ἐπαφές με τὸν κόσμον τῶν γραμμάτων. Πολλὰ ἄγνωστα στοιχεῖα μᾶς παρουσιάζει στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ προσωπικὸ του ἀρχεῖο, ὅπου ὁ ἴδιος εἶχε με στοργὴ φυλαγμένα τὰ πρῶτα τετράδια καὶ χειρόγραφα τῶν μαθητικῶν του χρόνων, ὅσα εἶχε νομίσει ἄξια νὰ φυλαχτοῦν. Ἀλλὰ κι' αὐτὴ ἡ ἀναδρομὴ μας σὲ χρόνια τόσο παλιὰ δὲν ἔχει, νομίζω, μόνο τοπικὸ ἐνδιαφέρον. Πάντα, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους πού πῆραν μιὰ ξεχωριστὴ θέση στὰ γράμματα, στὶς τέχνες, γενικὰ στὴ ζωὴ, ἔχει μεγάλο ἐνδιαφέρον ἡ ἐξέταση τῶν παιδικῶν τους χρόνων, τοῦ περιβάλλοντος ὅπου ἔζησαν, τῶν ἀνθρώπων πού γνώρισαν τότε, τῶν ἐπιρροῶν πού δέχτηκαν, ὅσο κι' ἂν τὶς περισσότερες

φορὲς δυστυχῶς — ὅπως εἶναι φυσικὸ — τὰ στοιχεῖα πού ἔχουμε στὴ διάθεσή μας εἶναι ἐλάχιστα.

Ὁ Νικόλαος Πολίτης ἐκδηλώθηκε ἀπὸ πολὺ νωρίς. Τὸ Νοέμβριον τοῦ 1865 — εἶναι δεκατριῶν ἐτῶν καὶ πηγαίνει στὴ δευτέρου Γυμνασίου — δημοσιεύει τὴν πρώτη του συνεργασία σὲ περιοδικὰ τῆς πρωτεύουσας, τὴ «Χρυσάλλιδα» καὶ τὴ «Φιλόστοργο Μητέρα»¹, «σύγγραμμα παιδαγωγικὸν καὶ τερπνὸν μετὰ εἰκονογραφιῶν». Δημοσιεύει μικρὰ διηγήματα, μᾶλλον διηγήσεις: «Ὁ μικρὸς Κινέζος», «Ὁ λεπτοουργὸς καὶ ὁ Μαχμούτ», «Φιλοστοργία ἀνταμειβομένη». Διηγήσεις μικρές, ἐρασισημένες ἴσως ἀπὸ διάβασματα ἢ καὶ ἀπὸ ἀκούσματα, χωρὶς βέβαια ἰδιαιτέρη σημασία, πού δείχνουν ὅμως τὰ λογοτεχνικὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ παιδιοῦ. Στὰ χειρόγραφα του σώζεται καὶ μιὰ χειρόγραφη ἐφημερίδα - περιοδικό, «Ὁ Φιλόπαις» (ἀπὸ τὸ 1864 κιόλας αὐτὴ) καὶ τετράδια με διηγήματα ἀνάλογα με τὰ δημοσιευμένα. Ἐνα μάλιστα (ἐν Τριπόλει 1865) εἶναι ἐκτενέστερο ἀφήγημα, «Ὁ Ζάχος. (Ἐπεισόδιον τοῦ 1796)». Ὁ συγγραφέας στὸν πρόλογον μᾶς λέει πῶς τὴν ἱστορία τὴν ἀκουσε ἀπὸ ἕνα Μανιάτη βοσκὸ πού ἔζησε τὴν ἱστορία στὰ νιάτα του. Ἡ κυρίως ὅμως ἀφήγησις ἀρχίζει με τὸν τρόπο τῶν ρομαντικῶν μυθιστορημάτων τῆς ἐποχῆς: «Ἦτο ψυχρὰ καὶ θυελλώδης νύξ τοῦ Νοεμβρίου. Ὁ βορρᾶς ἔπνεεν ὀρμητικῶς ἐπὶ τῶν ὑψικορύφων ἐλατῶν καὶ μετὰ μεγάλου συριγμοῦ ἐλύγιζεν αὐτάς, τῶν ὁποίων τὸ ζοφερὸν χρῶμα ἀπετέλει ἀντίθεσιν πρὸς τὸ λευκὸν στρῶμα τῆς χιόνος, ὅπερ ἐκάλυπτε τὴν κατοικίαν τῶν Μουσῶν, τὸν Παρνασσόν. Ἐνίοτε ἀστραπὴ διέκοπτε τὸν ὀρίζοντα...».

Σὲ μιὰ δευτέρου ἐπεξεργασία (πάντοτε τὸ 1865) χάνεται ὁ ζόφος αὐτὸς τῆς περιγραφῆς: «Εἶναι φαιδρὰ ἡμέρα τῆς ἀνοίξεως. Ὁ ἥλιος πλησιάζει νὰ δύσῃ. Τὶς εἰς τὴν τύρβην τῶν πόλεων ὦν, δὲν ἤθελε νὰ ἀνταλλάξῃ τὴν κόνιν καὶ τὸν κρότον τῶν ἀμαξῶν τῶν πόλεων πρὸς τὴν ἀπλοϊκὴν ἀλλὰ μεγαλοπρεπῆ ταύτην θέαν; Ὁ ἥλιος...».

Ἄρκετὰ εἶναι αὐτὰ τὰ πρωτότυπα διηγήματα, ἀνάμικτα καὶ με ἄλλα μεταφρασμένα. Σ' ἕνα, «Ἀναμνήσεις Ἑλληνίδος αἰχμαλωτισθείσης ὑπὸ Τούρκων», ἀξίζει νὰ σταθοῦμε λίγο γιὰ κάτι ἄλλο: τὸ χειρόγραφο εἶναι διορθωμένο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος ἀπὸ κάποιον ἄλλον, κι' αὐτὸς ὁ

ἄλλος εἶναι ὁ πατέρας του. Οἱ διορθώσεις εἶναι ὄλες εὐστοχες, καλυτερεύουν τὴ φράση, τὸ ὕφος, ἀποφεύγουν τὶς ἐπαναλήψεις τῶν ἰδίων λέξεων. Στὸ σημερινὸ πνευματικὸ μνημόσυνο πρέπει ν' ἀναφερθῆ με κάθε τιμὴ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δικαστικοῦ Γεωργίου Πολίτου, ποὺ μπόρεσε νὰ σταθῆ πολῦτιμος ὁδηγὸς κοντὰ στὸ παιδί ποὺ ἐξεδήλωνε μὲ τέτοιο τρόπο τὶς πρῶτες του ἀνησυχίες.

Δυὸ ἄλλα διηγήματα «χιουμοριστικά» (humoristiques τὰ χαρακτηρίζει κάποιος ὁ ἴδιος) — τὸ ἓνα εἶναι δημοσιευμένο — εἶναι ἴσως λίγο μεταγενέστερα. Τῆς ἴδιας ἐποχῆς ἔχουμε κι' ἓνα σχέδιο γιὰ μεγαλύτερο μυθιστόρημα: «Οἱ Πειραταὶ τῆς Μάνης» (ἄλλος τίτλος: «Αἱ φάραγγες τοῦ Ταυγέτου»), «ὄλως ἐλληνικὴν ὑπόθεσιν ἔχον», καθὼς γράφει ὁ ἴδιος πρὸς τὴν «Πανδώρα», ὅπου τὸ ἔστειλε γιὰ δημοσίευση — δὲ δημοσιεύτηκε ὁμῶς. «Τὰ ἐν αὐτῷ ἱστορούμενα γεγονότα ἀνέγραψα ἐκ διαφόρων παραδόσεων χωρικῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως ὄρεινῶν, αἵτινες ἴσως θὰ ἐξαφανισθῶσιν ἐπὶ τέλος ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου, διότι πολλαπλῶς θεωρῶ ὠφέλιμον τὴν ἀποταμίευσιν τούτων... Δι' αὐτὸ μεγάλης ὠφελείας πρόξενον θεωρῶ τὴν Ἡρωίδα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως καὶ τὸν Ἀλῆ Πασᾶν τοῦ κ. Σ. Ξένου καὶ τὰ ἐν Πανδώρα καταχωρισθέντα διηγήματα τοῦ Κ. Ράμφου...» (γράμμα τῆς 11 Σεπτεμβρίου 1867).

Μαζὶ μὲ τὴ λογοτεχνικὴ διάθεση βλέπουμε λοιπὸν νωρὶς νὰ παρουσιάζεται καὶ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς παραδόσεις τοῦ λαοῦ, ποὺ θὰ γίνουν ὕστερα τὸ κύριο μέλημα τῆς ζωῆς. Ἄλλωστε τόσο πρόωγα, ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1866 δημοσιεύει στὸ ἐγκυρότερο περιοδικό, τὴν «Πανδώρα», ἄρθρα λαογραφικὰ «Περὶ λυκοκανθάρων», «Ἄσματα δημοτικὰ Μάνης», «Περὶ Εἰμαρμένης». Παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ ἓνα ἄρθρο τοῦ Σπ. Ζαμπελίου μαζεύει «τὰς παρεφθαρμένας λέξεις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, ὅσαι σώζονται ἐν τῇ Λακωνίᾳ καὶ Μεσσηνίᾳ». «Φρονῶν ὅτι ἡ σπουδὴ τῶν ἠθῶν ἐθίμων, παραδόσεων κτλ. τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος συγκρινομένων πρὸς τὰ τῆς ἀρχαίας εἶναι ἔργον ἐπωφελές», στέλνει τὰ σχετικὰ ἄρθρα, «διὰ τὰς ἀτελείας τῶν ὁποίων ἐλπίζω νὰ τύχῳ συγχωρήσεως, διότι καὶ αἱ γνώσεις μου δὲν εἶναι μεγάλαι, ἐπειδὴ ἤδη εἰς τὴν β' τοῦ ἐνταῦθα γυμνασίου τάξιν φοιτῶ, καὶ ἔνεκεν τῆς ἡλικίας μου δὲν δύναμαι νὰ μὴ κάμνω λάθη, δεκατετραέτης ὄν»².

Ἐχει ταχτικὴ ἀλληλογραφία μὲ τὴ διεύθυνση τῆς «Πανδώρας» καὶ τῶν ἄλλων περιοδικῶν, φοβᾶται μήπως γίνεται φορτικός καὶ γράφει: «Ἄλλὰ τί νὰ κάμω; Ἀνάγκη γὰρ καλεῖ. Ὄταν μετὰ μεσημβρίαν ἢ τὴν νύκτα κάθημαι ν' ἀντιγράψω τὴν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ μας μετάφρασιν τοῦ δεῖνα ἢ τοῦ δεῖνα συγγραφέως ἢ ν' ἀνα-

γνώσω γραμματικὰς καὶ συντακτικὰς, οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἐχθαίροντες ἴσως τὸν χάρτην δὲν θέλουσι νὰ τὸν παρατηρήσωσι καὶ πρὸς πείσμα αὐτοῦ κλείονται. Τί νὰ κάμω; καταφεύγω εἰς τὸ ἀντίδοτον: Λαμβάνω τὸν κάλαμον καὶ ἀρχίζω νὰ γράφω ἄρθρα. Τότε ἀνοίγουσι καὶ ἡ χεὶρ μου, ἐπιτηρομένη ὑπὸ δύο ἀγρύπνων φυλάκων, τῶν ὀφθαλμῶν, τρέχει ἀκαταπαύστως... Ἄλλὰ διατί τὰ στέλλω πρὸς δημοσίευσιν; Εὐκόλος ἡ ἀπόκρισις: διότι βαρύνομαι νὰ τὰ βλέπω ἔμπροσθέν μου»².

Ἀνάμεσα στὰ πρωτότυπα αὐτὰ πρῶτα λογοτεχνικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ σκιρτήματα ὑπάρχουν καὶ πολλές μεταφράσεις. Πρῶτα πρῶτ' ἀπὸ ἀρχαίους ποιητῆς: κομμάτια ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσεια σὲ ἐξάμετρο δακτυλικό — μερικὰ ἔχουν δημοσιευτῆ καὶ στὴν «Ἐφημερίδα τῶν Φιλομαθῶν»:

Ὡς δὲ τὴν θάλασσαν ἀνεμοὶ δύο ταραττοῦσιν ὁ τε Ζέφυρος καὶ ὁ Βορρᾶς ἐκ τῆς Θράκης ἐλθόντες ἐ-

ἰερίφνης

πνέουσι· πλεῖστα δὲ μαῦρα ἐγείρονται κύματα, ἀπερ-
φῦκος ἐκβάλλουσι εἰς τὴν ἀκτὴν, κ' ἡ καρδία ἔς τὰ

ἰστήθη

τῶν Ἀχαιῶν ἐταράττετο οὕτως· ὁ δὲ Ἀγαμέμνων
λελυπημένος τὰ μέγιστα ἔτρεχ' εἰς τοὺς καλλιφώνους
κῆρυκας... (Ἰλ. 13-7).

Ἐπὶ ὑπάρχει ἀκόμα καὶ μετάφραση ὅλης τῆς ψευδοομηρικῆς Βατραχομουμαχίας (1865), σὲ δεκαπεντασύλλοβους καὶ μετὰ ποιες παραχωρήσεις πρὸς τὴ λαϊκὴ γλῶσσα, ἀκόμα σὲ πεζὸ μερικὲς ὁδὲς τοῦ Ὀρατίου, ἓνα εἰδύλλιο τοῦ Gessner καὶ κομμάτια ἀπὸ τὸ φιλοσοφικὸ λεξικὸ τοῦ Βολταίρου. Καὶ μεταφράσεις ἀπὸ νεώτερα μυθιστορήματα καὶ ἔργα θεατρικὰ, ὅπως π.χ. «Ἡ ἀρκούδα καὶ ὁ πασᾶς» τοῦ Scribe, μὲ παρένθεση μερικῶν στίχων στὴ δημοτικὴ. Ἡ σημαντικότερη ἀπ' αὐτὲς εἶναι τὸ δίχως ἄλλο ἢ μετάφραση τῆς μονόπρακτοῦ φάρσας τοῦ Μολιέρου «Le mariage forcé». Γιὰ τὸν τίτλο ὁ μεταφραστὴς ταλαντεύεται: «Ὁ διὰ τῆς βίας γάμος», ποὺ τὸ διορθώνει «Ὁ καταναγκαστικὸς γάμος». Στὸ τέλος φαίνεται προτιμήθηκε ὁ τίτλος «Ὁ ἀκούσιος γάμος». Ἡ μετάφραση εἶναι βέβαια στὴ λόγια γλῶσσα τῆς ἐποχῆς, γραμμὴν ὁμῶς μὲ χάρη καὶ κομψότητα, χωρὶς ὑπερβολὲς καὶ μὲ συχνὲς παραχωρήσεις στὴν ἀβίαστη γλῶσσα τῆς καθημερινῆς ὁμιλίας. Ἐτσι ὅλη ἡ μετάφραση παίρνει μιὰ ζωντανία κι' ἀποκτᾶ ἓνα χαρακτήρα. Ἡ κομψευμένη καθαρεύουσα ταιριάζει στοὺς ἐπιτηδευμένους τρόπους τῶν προσώπων, ἐνῶ ἡ συχνὴ προσφυγὴ στὴ δημοτικὴ σπάζει τὴ μονοτονία καὶ δημιουργεῖ τὴν κωμικότητα ἓνα ἀπόσπασμα.

Παγκράτιος: Τί θέλετε;

Σγαναρέλλος: Θέλω νὰ σᾶς συμβουλευθῶ ἐπὶ μιᾶς μου ἀπορίας.

Παγκρ. *Α! *Α! ένόησα επί φιλοσοφικής τινος άπορίας άναμφιβόλως.

Σγαν. Συγχωρήσατέ με, δέν πρόκειται περι τούτου τινός. *Εγώ...

Παγκρ. Θέλετε ίσως νά μάθητε άν τὸ (. . . .)* καί τὸ συμβεβηκός εἰσὶν ὄροι συνώνυμοι εἰς τὴν θεωρίαν τῶν ὄντων;

Σγαν. Παντάσας. *Ἡθελα...

Παγκρ. *Ἄν ἡ λογικὴ εἶναι τέχνη ἢ ἐπιστήμη;

Σγαν. Οὐδόλως. *Ἐπεθύμουν...

Παγκρ. *Ἄν ἔχη δι' ἀντικείμενον τὰς τρεῖς δυνάμεις τοῦ νοῦς ἢ τὴν τρίτην μόνην;

Σγαν. *Ὁχι! *Ἡθελα μόνον...

Παγκρ. *Ἄν ἦναι δύο εἶδη κατηγορικῶς συλλογισμοῦ, ἢ εἰς μόνον;

Σγαν. *Ὁχι, ὄχι, πού νά πάρ' ὁ διάβολος! *Εγώ...

Παγκρ. *Ἄν τὸ συμπέρασμα εἶναι μέρος τοῦ συλλογισμοῦ;

Σγαν. *Ὁχι! οὔτε, οὔτε σὲ λέγω. Εἶσαι ἀνυπόφορος, καί νά με πάρ' ὁ διάβολος ἐάν ἐξακολουθήσης οὕτω, άν δέν γνωρισθῶσι καλά ἡ ράχης σου καί ἡ ράβδος μου.

Παγκρ. *Ἐξηγήσατέ μοι λοιπόν τὴν ὑπόθεσίν σας, ἀφ' οὗ ἐγὼ δέν δύναμαι νά τὴν μαντεύσω.

Σγαν. Θά σοῦ τὴν ἐξηγήσω ἀμέσως, ἀλλά πρέπει νά με ἀκούσης.

Ἡ μετάφραση αὐτὴ τοῦ «διὰ τῆς βίας γάμου» δέν ἔμεινε μόνο στὸ χαρτί, ἀνεβάστηκε καί στὸ θέατρο. Τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1868 οἱ μαθητὲς τοῦ Γυμνασίου δίνουν μιὰ παράσταση — ὁ σκοπὸς εἶναι φιλανθρωπικὸς καί ἐθνικὸς, γιὰ τοὺς κρητικούς πρόσφυγες πού εἶχαν καταφύγει στὴν Καλαμάτα (βρισκόμαστε στὸ 1868*, τὴν ἐποχὴ τῆς πιὸ σημαντικῆς ἀπὸ τίς κρητικὲς ἐπαναστάσεις, ἐνάμιση χρόνο μετὰ τὸ πέσιμο τοῦ Ἀρκαδιοῦ). Τὸ πρόγραμμα ἦ ἢ ἀγγελία, πού σώζεται στὸ ἀρχεῖο, ἀναγράφει πὼς θά παιχτοῦν τὰ ἔργα «Ὁ ἀκούσιος γάμος» καί «Ὁ χαρτοπαίκτης»:

Ο ΑΚΟΥΣΙΟΣ ΓΑΜΟΣ

ΚΑΙ

Ο ΧΑΡΤΟΠΑΙΚΤΗΣ

ΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ

*Υπὸ φιλανθρωπίας ὀρμώμενοι τινὲς τῶν Κ. μαθητῶν τοῦ ἐνταῦθα Γυμνασίου θέλουσι παραστήσει τὰς ἀνωτέρω δύο κωμωδίας πρὸς περίθαλψιν τῶν εἰς τοὺς κόλπους μας καταφυγόντων Κρητικῶν γυναικοπαίδων.

Πιστεύομεν ὅτι οἱ πολῖται θέλουσι συντρέξει τοὺς νέους εἰς τὸν φιλάνθρωπον αὐτὸν σκοπὸν, χορηγοῦντες οὕτω τὴν συνδρομὴν τῶν εἰς τοὺς ἐκπατρισθέντας ἀδελφούς μας.

*Ἡ πρώτη κωμωδία σύγκειται ἐκ δύο πράξεων.

*Ἡ δευτέρα ἐκ πράξεων τριῶν.

ΤΙΜΗ ΕΙΣΟΔΟΥ

ΘΕΣΙΣ ΠΡΩΤΗ μετὰ καθίσματος Δραχ. 1,25

ΘΕΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ ἀνευ καθίσματος λεπ. 75

ΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ μετὰ καθίσματος Δραχ. 1,25

Τὰ εἰσιτήρια πωλοῦνται ἀπὸ σήμερον εἰς τὸ φαρμακεῖον τοῦ Κ. Κ. Κοτσομητοπούλου.

*Ἡ παράστασις ἀρχεται τὴν ὥραν 6 1/2 Μ.Μ. ἐν τῷ θεάτρῳ....

*Ὁ Νικόλαος Πολίτης δέν εἶναι μόνο ὁ μεταφραστὴς τοῦ ἔργου (στὸ χειρόγραφο, πού εἶναι μετὰ τὸ χέρι του, κρύβεται ὡστόσο μετριόφρονα κάτω ἀπὸ τρεῖς ἀστερίσκους),

* Κενὸ στὸ χειρόγραφο.

ἀλλά—ὄσο παράξενο καί ἂν μᾶς φαίνεται ἴσως τοῦτο σήμερα — παίρνει μέρος καί στὴν παράσταση, εἶναι μάλιστα ὁ πρωταγωνιστὴς. Ἴδου ὁ κατάλογος τῶν προσώπων ὅπως τὸν ἔχει σημειώσει ὁ ἴδιος μετὰ τὸ χέρι του πίσω ἀπὸ τὸ ἐντυπο πρόγραμμα:

Molière—Le mariage forcé

Personnages

Sganarello	N. Γ. Πολίτης
Jeronimo	N. Νικηταράκης
Dorimène	*Ιω. Ψηλογαλάνης
Alicantor	Γ. Χάμπας
Alcidas.	Δ. Παπαδήμου
Lycaste	» » »
Page	Π. Πουλικάκος
Marphurius	Σωτ. Περτουτζής
Deux Bohémiens	N. N.

*Ὁ Χαρτοπαίκτης — Χουρμούζη

Θωμᾶς	Δ. Παπαδήμου
*Ἐλένη	*Ιω. Ψηλογαλάνης
Πέτρος	Γ. Χάμπας
Βασίλειος	N. Νικηταράκης
Κώστας	N. Γ. Πολίτης
Ζαχαρίας	Π. Πουλικάκος
Συμβουλοκράτης	Σωτ. Περτουτζής.

*Ὁ Πολίτης δέν παίζει μόνο σ' αὐτὰ τὰ δύο ἔργα. Τ' ὄνομά του ἀναφέρεται καί σὲ ἄλλα: Τρεῖς δεκανεῖς, κωμωδία, Ὁ θάνατος τοῦ Καίσαρος, δρᾶμα, Κώδων, κωμωδία, Ὁδοιπόρος Σούτσου, Ἀμπελᾶ: Οἱ μάρτυρες τοῦ Ἀρκαδιοῦ. Παίχτηκαν ὅλ' αὐτὰ τὰ ἔργα; Εἶχε ὀργανωθῆ κάπως μονιμότερα αὐτὸς ὁ ἐρασιτεχνικὸς μαθητικὸς θίασος; *Ἡ περιορίστηκαν μόνο σὲ μιὰ (ἢ καί περισσότερες ἴσως) παραστάσεις γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν προσφύγων ἀπὸ τὴν Κρήτη;

Τὰ γεγονότα αὐτὰ τῆς Κρήτης καί τὸ δρᾶμα τοῦ Ἀρκαδιοῦ πού εἶχε γεμίσει συγκίνηση καί παλμὸ ἐθνικὸ ὀλόκληρον τὸν Ἑλληνισμό τότε, φυσικὸ εἶναι νά γέννησε ἰσχυρότατες συγκινήσεις στὸ νέο μαθητὴ τῶν 14—15 χρόνων, πού ὡς τίς τελευταῖες τοῦ μέρες συμμετεῖχε μετὰ ὅλη τὴν ψυχὴ σὲ κάθε ἐθνικὸ γεγονός. Ξέρω ἀπὸ τὸ στόμα του τὴν ἱστορία, πὼς μαζί με ἄλλους νέους εἶχε φύγει τότε κρυφὰ ἀπὸ τὸ σπίτι του γιὰ νά πάη νά πολεμήσῃ στὴν Κρήτη, πὼς στὸ τέλος ἔμεινε μόνος καί ὀδοιπορώντας τὴ νύχτα ἔφτασε ὡς τὸ Ναύπλιο, ὅπου ὁμως τὸν πρόφτασαν οἱ δικοί του καί τὸν γύρισαν ἀδοξα πίσω. Στὰ χαρτιά του βρίσκεται ἕνα φύλλο ὅπου ἔχει σημειώσει τ' ἀκόλουθα:

«24 Ἰανουαρίου 1867. Δέν θέλω ποτέ λησμονήσῃ τὴν ἐντύπωσιν ἣν ἡ ἡμέρα αὕτη παρήγαγεν εἰς τὴν καρδίαν μου. Βαρυθυμῶν ἔνεκα τῆς εἰδήσεως, ἣτις χθὲς διεδόθη, ὅτι τὴν πρωΐαν θά ἔλθῃ ἕκτακτον ἀτμόπλοιον φέρον τοὺς διὰ τοῦ τελευταίου ἀτμοπλοίου εἰς Πειραιᾶ ἀποβιβασθέντας νέους ἔθελοντάς, ἐξῆλθον τῆς οἰκίας οὐχὶ ὅπως κατευθυνθῶ ὡς συνείθιζον εἰς τὸ σχολεῖον, ἀλλ' ὅπως καταβῶ εἰς τὴν παραθαλάσσιαν ἄμα ἴδω τὸ ἀτμόπλοιον ἐρχόμε.

νον. Μόλις δὲ ἐξήλθον ἔμαθον ὅτι πολεμικὸν ἀτμόπλοιο ἐφερεν αὐτοὺς χθὲς τὴν ἑσπέραν, ὅταν ἐγὼ ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ μου ἀνεγίνωσκον τὸν Αἰσχύλον, πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸν Δημ. Κεφαληνόν, νέον, συνοδοιπόρον μου διὰ Κρήτην φέροντα ἔνδοξον δεῖγμα τῶν ἀγώνων τοῦ πληγῆν κατὰ τὸν πόδα. Ὁ γενναῖος οὗτος νέος, ἀφ' οὗ ὑπὸ τὸν Γενίσαρην παρευρέθη εἰς τρεῖς μάχας, ἐπληρώθη εἰς τὴν ἐν Χωστῇ, ἐνεκα προδοσίας ἀποτυχίας τῆς μάχης. Ἔμοι διηγήθη περὶ τῶν ἐν Κρήτῃ μαχῶν ρομαντικωτάτας διηγήσεις, αἵτινες ἐξήψαν εἶπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε τὸν ἐνθουσιασμόν μου...» (καὶ καταγράφει μὲ λεπτομέρεια ὅ,τι τοῦ διηγήθηκε ὁ νέος).

Ἄν ὅμως ὁ Πολίτης δὲν μπόρεσε νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν νεανικὸν τοῦ πόθο καὶ νὰ πολεμήσῃ ἐθελοντῆς στὴν Κρήτη, δὲν παύει νὰ παρακολουθῇ τὰ γεγονότα, καὶ ἡ φλογισμένη ἀπὸ τὸν πατριωτισμὸ ψυχὴ τοῦ βρίσκει ἄλλοῦ διέξοδο: γράφει ἕνα ποίημα, «Τὸ Ἀρκάδι», σὲ πέντε μέρη, μὲ ποικιλία στίχων στὸ κάθε μέρος. Εἶναι τὸ μόνο πρωτότυπο ποίημά του, ὄχι πολὺ μεγάλο, καὶ δὲ φαίνεται νὰ ἔχη πάρει τὴν τελειωτικὴ ἐπεξεργασία, ἰδίως στὸ τελευταῖο μέρος. Πρωτόλειο βέβαια ποιητικὸ, ποὺ δὲν προοιωνίζει σημαντικὴ ποιητικὴ σταδιοδρομία, μὲ πολλὰ ἐλαττώματα, ὄχι ὅμως καὶ χωρὶς κάποιες ἀρετές, μὲ ἀναμνήσεις ἀπὸ τοὺς ποιητὲς ποὺ διαβάζονταν περισσότερο τότε καὶ πῶς πολὺ, φαίνεται, τὸν Ζαλοκώστα. Περίσσοτερο ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ Γ' μέρος ὅπου ὑπάρχει—ἴσως—καὶ κάποια ἀνάμνηση τοῦ σολωμικοῦ Ὕμνου. Μερικὰ δείγματα⁵:

ΤΟ ΑΡΚΑΔΙ

A

Μὲ χιλιάδας τακτικῶν μὲ τάγματα ἰππέων
Ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς κινεῖ εἰς τὸ Ἀρκάδι, πνέων
Ἄγρια μίση.

Τὸν ὑπερόπτην σταματοῦν τοῦ Ἀρκαδιοῦ τὰ τεῖχη.
Τρέμουσιν οἱ Ὀθωμανοί, ἡ ἄστατος δὲ τύχη
Θ' ἀποφασίση.

Ἐντὸς ὀλίγου κλέφτικον τουφέκι θὰ βροντήσῃ
Καὶ ἡ ὀξεία του φωνὴ βροντώδης θ' ἀντηχήσῃ
Μέχρι Χανίων.

Ἴδέτε πῶς ὁ θάνατος τὴν λείαν τοῦ προσμένει
Καὶ εἶν' αἱ μάχαιραι γυμναὶ κ' οἱ λύκοι σηκωμένοι
Τῶν τουφεκίων.

B

Ἦ, πῶς πυκνὰ συντάσσονται τὰ πλήθη τῶν τυράννων,
Πῶς ἀλαλάζουν κ' ἐφορμοῦν καὶ πίπτουν λυσσασμένα.

Ἦ, πῶς ἐκεῖ τὰ μέταλλα τῶν φονικῶν ὀργάνων
Ἀστράπτουν φλογισμένα;

Θάρρος ἀθάνατοι φρουροί,
Τὸ μένος ἄς ὑπερτερῇ
Τῶν συμφορῶν τὸ βᾶρος.

Ἦ θαῦμα! ποῖον φοβερὸν μυστήριον συντελεῖται
Ὅποιος διανοίγεται ἐνώπιόν μου τάφος!
Ἐντὸς ὀλίγου φθείρεται τοῦ Ἀρκαδιοῦ τὸ σκάφος,
Πιστοὶ γονυπετεῖτε.
Πολλοὺς ὁ τάφος προσκαλεῖ...
Ἴδέτε πῶς φωτοβολεῖ
Τὸ στέμμα τῶν μαρτύρων.

Γ

Ἐκεῖ πέρα, στὴν ἀράδα,
Χίλιοι, χίλιοι πλημμυρίζουν
Τὴν ἀπέραντη κοιλάδα
Καὶ πρὶν φθάσουν στὸ σκοπὸ
Ρίχνουν βόλια ποῦ συρίζουν
Φτερωμέν' ἀπὸ θυμό.

Ἡ τουρκία, πρὶν φθάσ' ἀκόμα,
Τὰ χορτάρια μ' αἶμα βάφει,
Καὶ πολλοὶ δαγκᾶν τὸ χῶμα
Κ' ἀπομένουν κατὰ γῆς,
Σὰν καρποὶ ποῦ στὸ χωράφι
Δρεπανίζ' ὁ θεριστῆς.

Κ' ἂν τὸ φρούριο χύνει κάτου
Πέτρες, βόλια, φλόγες πῖσσα,
Τὸ χαλάζι τοῦ θανάτου
Τοὺς ἀπίστους δὲν κρατεῖ,
Ἀνεβαίνουνε μὲ λύσσα
Εἰς τοὺς τοίχους μαζωκτοί.

Σ' ἀγκαλιὰ φαρμακωμένοι
Ἄλλοι πιάνονται κ' ἰδρώνουν
Ἄλλοι πέφτουν γυρισμένοι
Μὲ τὴ σκάλα τους μαζὶ
Κι' ἀπὸ πάνου τοὺς πλακώνουν
Ὅσ' ἐκύλισαν νεκροί.

Φεύγουν πίσω ντροπιασμένοι
Μ' ἕνα μπῆ σκοτωμένον.
Χύνε δάκρυα, Πασᾶ,
Τὸν γαμβρόν σου φονευμένον
Σοῦ τὸν φέρνουν, Μουσταφᾶ.

Μετρητοὶ καὶ κουρασμένοι
Οἱ Χριστιανοὶ γυρνᾶνε
Πλὴν πυκνότερο προβαίνει
Ἄλλο στράτευμα νωπὸ,
Μουσουλμάνοι ποῦ ὀρμᾶνε
Μὲ βαρὺν ἀλαλαγμό.

Μῖσος καίει τὸ κολασμένο
Στῆθος κάθε Μουσουλμάνου.
Ζωντανὸς τὸν πεθαμένο
Κάνει τοῖχο καὶ πατᾶ
Κι' ἀνεβαίνει κεῖ ἐπάνου,
Καὶ χτυπιέται καὶ κτυπᾶ.

Ἄναμέρητ' εἶν' οἱ σκύλοι,
Ἦσαν λίγ' οἱ ἀνδρειωμένοι
Ἐλληνες τῆς μάχης φίλοι
Κι' ἀπομείνανε μισοί,
Καί, μισοὶ καὶ κουρασμένοι
Ἄπ' τὴ μάχη τὴν πολλή.

Δ

Τί σημαίνει ὁ κρότος ποῦ βράζει,
Καὶ βαρὺς καὶ τυφλὸς ἀντηχεῖ,

Κονισάλου δὲ νέφος παχὺ
Διατί πλησιάζει;

Πολυκρόταλον ἤχον κυβάλων
Καὶ σπαθίων ἀκούω κλαγγήν·
Κατασεύουν ριζόθεν τὴν γῆν
Βαρεῖς δοῦποι πετάλων.

Ἄνατέλλων ὁ ἥλιος λάμπει
Εἰς ἰπέων σπαθία γυμνά,
Ἄπο μέταλλ' ἀστράπτουν στιλπνά
Οἱ ἱππόκροτοι κάμποι.

Ε

Μ'άλαλαγμοὺς εἰς τὰ τεῖχη ὀρμῶσιν οἱ Τούρκοι, διότι
Ἦνοιξαν τὰ πυροβόλα των ρήγματα πλείστ' εἰς τὸ
[τεῖχος

Ἄπελπισμένα δὲ μάχονται οἱ στήν μονὴν κεκλεισμένοι,
Τὰ πυροβόλα των κούφια βροντῶσι καὶ καίουν τὰς
[χεῖρας.

Ἔπολεμεῖτε, ἀνδρεῖοι· ἐπάνω ἐκεῖ σᾶς προσμένει
Στέμμα μαρτύρων· οἱ ἄγγελοι σᾶς περιμένουν μὲ
[δάφνας.

Εἰς γηραιὸς ἠγεμῶν τοὺς ἀπίστους ἰδὼν εἰσελθόντας
Εἰς τὴν Μονὴν, εἰς τὰς χεῖρας λαμβάνει ἔν δ' ὄπλον καὶ
[τρέχει

Ὡς ἀστραπή. Μὴ ὁ φόβος εἰσέδυσεν εἰς τὴν ψυχὴν του;
Τὸ σκευρωθέν του σαρκίον μὴ θέλουν νὰ σώσουν οἱ
[πόδες;

Ἄοχι! ἡ μορφή του διέλαμψεν ἀπὸ ἀκτίνα ἐλπίδος·
Εἰς τὴν πατρίδα προσφέρει ὡς θῦμα τὸ σῶμα ὁ γέρων.
Εἰς τὸ ὑπόγειον ὅπου πυρίτιδος πῖθοι ὑπάρχουν
Φέρει ὁ γέρων τὸ βῆμα του· ἡ φοβέρα τοῦ Κουγκίου
Καὶ τοῦ Ζαλόγγου σκηνὴ ἐδῶ εἰμαρμένον νὰ γίνῃ
Εἶναι.

Ἦκουσε κρότον πολὺν καὶ συμμίκτους φωνάς· τηλε-
[βόλα
Πλέον εἰσέγησαν· σταυροκοπεῖται ὁ γέρων· σηκώνει
Τοῦ πιστολίου τὸν λύκον· τὰ βλέμματα δὲ ἀνατείνων
Εἰς οὐρανὸν ἀταράχως τραβᾷ τὴν σκανδάλην τοῦ
[ὄπλου.

Ποῖα φρικώδης σκηνὴ παρεστάθη τὴν ὥραν ἐκείνην!
Ἡ ἐκραγεῖσα πυρίτις παρήγαγε κρότον, ὅποιον
Ἔστα ν' ἀκούσουν δὲν δύνανται, καταπλαγεῖς δὲ ὁ
[κόντος
Διὰ τὴν τόλμην τοιούτων ἡρώων ἐστράφη ὀπίσω.

Τὸ ποίημα θὰ τὸ ἔγραψε ἀσφαλῶς μὲ
νωπὴ τὴν ἀνάμνηση τῶν γεγονότων. Ἄπο
τὴν ἀλληλογραφία φαίνεται πῶς τὸ στέλ-
νει κι' αὐτὸ γιὰ δημοσίευση, δὲ δημοσιεύ-
τηκε ὁμοίως. Ἡ θεατρικὴ παράσταση εἶναι
τὸν ἐπόμενο χρόνο, Φεβρουάριον τοῦ 1868.
Τὸν Ἰούνιον τοῦ ἴδιου χρόνου παίρνει τὸ ἀ-
πολυτήριο τοῦ Γυμνασίου καὶ τὸ Σεπτέμ-
βριον φεύγει γιὰ τὴν Ἀθήνα καὶ ἐγγράφε-
ται στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολή. Ἐκεῖ θὰ βρῆκε
περισσότερη καὶ ἀφθονώτερη τροφή γιὰ νὰ
θρέψῃ τὴ δίψα του γιὰ μάθηση. Ἀλλά, μὲ
ὄλα του τὰ δεκαῆξι χρόνια, εἶναι πιά ἀρ-
κετὰ ὄριμος ὥστε νὰ βλέπῃ μὲ καθαρὸ κρι-
τικὸ μάτι τὴς λογῆς πνευματικὲς ἐκδηλώ-
σεις καὶ μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ Πανεπιστή-
μιον. Ἔτσι, τὸν Σεπτέμβριον κιόλας τοῦ 1868
γράφει στὸν πατέρα του τὴς ἐντυπώσεις
του ἀπὸ τὸ ἐναρκτήριο μάθημα τοῦ νέου
καθηγητοῦ Κωνσταντίνου Κόντου καὶ βλέ-
πουμε στὸ νεανικὸ ἐκεῖνο γράμμα τόσο
πρῶιμα τὴ ριζικὴ του ἀντίθεση πρὸς τὸν
ἄνθρωπον καὶ τὴς ἰδέες του.⁶

Αὐτὰ ὁμοίως ἀνήκουν πιά στὴ φοιτητικὴ
του ζωὴ, ποὺ εἶναι πλούσια σὲ δράση,
ξεφεύγουν ὁμοίως ἀπὸ τὸ θέμα μου. Ἐκεῖνο
ποὺ ἤθελα νὰ σᾶς παρουσιάσω — σὰν μι-
κρὴ συμβολὴ στὴν τόσο εὐγενικὴ σας πρω-
τοβουλία — ἦταν τὰ χρόνια του τὰ μαθη-
τικά ἐδῶ στὴν Καλαμάτα· νὰ παρακολου-
θήσουμε τὰ πρῶτα του βήματα ὡς τὴ στιγ-
μὴ ποὺ ἄφησε τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του
γιὰ τὴν πρωτεύουσα, γιὰ τὸ Πανεπιστή-
μιον, γιὰ τὴ σοβαρὴ πιά καὶ ὑπεύθυνη δια-
κονία στὰ γράμματα.

ΛΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. τὴ βιβλιογραφία τὴ δημοσιευμένη
(ἀπὸ τετράδιον τοῦ ἴδιου) στὴ Λαογραφία 7
(1923) σ. κζ' — να'. Γιὰ τὰ πρῶτα χρόνια ἡ
βιβλιογραφία πολὺ συνοπτικὴ. Ὑπάρχει ὁμοίως
στὸ ἀρχεῖο καὶ ἓνα ἄλλο τετράδιον νεανικόν, ὅ-
που σημειώνονται τὰ δημοσιεύματα τῶν ἐτῶν
1865—1871 περίπου, μὲ σειρὰ ἀλφαβητικὴ.

2. Τὰ γράμματα ἀπὸ ἀντίγραφα ποὺ κρα-
τοῦσε.

3. Στὸ χειρόγραφο: Μολιέρου... Κωμῶδια
εἰς μίαν πράξιν. Μεταφρασθεῖσα ὑπὸ *** (Πα-

ρασταθεῖσα ἐν Καλάμαις κατὰ τὸν Φεβρουά-
ριον τοῦ 1868). — Ἡ σημείωσις αὐτὴ φαίνεται
προσθεμένη ὑστερώτερα.

4. Ἔτσι, ἀπὸ παραδρομὴ γραφικὴ. Ἴσως
ἔκ προδοσίας ἢ ἀποτυχοῦσης;

5. Γιὰ τὰ διάφορα ποιήματα ποὺ γράφη-
καν τότε γιὰ τὴν πτώση τοῦ Ἀρκαδιοῦ βλ. Χ.
Γ. Σακελλαριάδης, Τὸ Ἀρκάδι στὴν
ποίησή μας, Ἑλλ. Δημ. 6 (1950) 685 κ.έ.

6. Τὸ γράμμα δημοσιευμένον στὴ «Νέα Ἐ-
στία 40 (1946) 777.

